

Pragmatička uloga komplimenata u romanu *Kafamda Bir Tuhaflik* autora Orhana Pamuka

Edina Solak i Mirza Bašić

Univerzitet u Zenici

Filozofski fakultet

edina.solak@unze.ba; mirza.basic@unze.ba

Sažetak

U određenim konverzacijskim situacijama komplimenti imaju funkciju pragmatičkih signala koji smanjuju distancu među sagovornicima čineći komunikaciju lakšom i ugodnijom. Glavno obilježje takvih komplimenata jeste pretjerivanje u interesu za sagovornika. Stoga se takvi komplimenti mogu razmatrati u okviru strategija pozitivne učtivosti. U ovome se radu analizira pragmatička uloga komplimenata u konverzacijskim situacijama zabilježenim u romanu *Kafamda Bir Tuhaflik* autora Orhana Pamuka. Pored toga, u radu se analiziraju i ponuđeni prijevodni ekvivalenti na bosanskome jeziku te se na taj način uspoređuje pragmatička vrijednost komplimenata u turskome i bosanskom jeziku, koji su genetski i tipološki različiti jezici.

Ključne riječi: turski jezik, komunikacija, interes za sagovornika, strategije pozitivne učtivosti, komplimenti

Uvod

Učtivost i učtiva upotreba jezika predstavljaju sredstvo kojim se stvara ambijent u okviru kojega se pruža mogućnost za realizaciju personalnih i zajedničkih ciljeva bez nekih velikih komplikacija i poteškoća. Prema teoriji koju su razvili Penelope Brown i Stephen Levinson, *učtivost i učtiva upotreba jezika* zasnivaju se na pojmu *obraza*, koji se može definirati kao javna slika sebe kojom se osoba predstavlja u javnosti. U okviru navedene

teorije, *obraz* se klasificira na dva aspekta, a to su *pozitivni* i *negativni obraz*. *Pozitivni obraz* jeste želja i potreba osobe da bude priznata i cijenjena, dok se *negativni obraz* definira kao pravo osobe da bude slobodna i neometana u svome djelovanju.¹

Međuljudska interakcija zasniva se na uzajamnoj ranjivosti *obraza*. Stoga ljudi pokušavaju sačuvati *obraz* u međusobnoj interakciji. S obzirom na to da je *obraz* identično ranjiv kod svih ljudi, svaka racionalna osoba pokušava izbjeći činove koji ugrožavaju *obraz* ili pak nastoji koristiti određene strategije kojima se ugrožavanje *obraza* ublažava. Strategije pozitivne učtivosti jesu djela kojima se udovoljava pozitivnome *obrazu*. Pretjerivanje u interesu za sagovornika, pokazivanje simpatija prema sagovorniku, interes i pažnja usmjereni prema sagovorniku jesu djela kojima se udovoljava pozitivnome *obrazu*, zbog čega se navedena djela uvrštavaju u strategije pozitivne učtivosti.²

Primjećivanjem očitih i vidljivih promjena na sagovorniku pokazuje se pažnja i interes za nešto što je sagovornik htio da bude primijećeno. Jako je mala distinkcija između primjećivanja takvih promjena i komplimentiranja. U turskoj se kulturi pokazivanje interesa i brige za sagovornika smatra komplimentom. Stoga se komplimenti mogu razmatrati u okviru strategija pozitivne učtivosti u kojima je prisutno pretjerivanje u interesu za sagovornika.³

U ovome se radu analiziraju komplimenti zabilježeni u konverzacijskim situacijama u romanu Orhana Pamuka pod naslovom *Kafamda Bir Tuhaflık*. Na taj se način, na temelju konkretnih (kon)tekstualnih primjera, analizira pragmatička uloga komplimentata u turskome jeziku. Pored toga,

¹ Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some universals in language usage*, 2. izdanje, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, 61; Halid Bulić, *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2018, 138; Sabina Bakšić, Halid Bulić, *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo, 2019, 197–198.

² S. Bakšić, H. Bulić, *Pragmatika*, 202.

³ Şükriye Ruhi, Gürkan Doğan, “Relevance theory and compliments as phatic communication: The case of Turkish”, u: *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*, ur. Arın Bayraktaroğlu, Maria Sifianou, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 2001, 365.

u radu se analiziraju i ponuđeni prijevodni ekvivalenti na bosanskome jeziku. Jedna takva analiza pokazuje da li komplimenti zabilježeni u djelu koje je predmet analize imaju identičnu pragmatičku vrijednost u dva genetski i tipološki različita jezika. Kao temeljni izvor građe za kontrastivnu analizu koristi se prijevod na bosanski jezik koji potpisuju Sabina Bakšić i Alena Čatović. Svi pojmovi koji se navode u ovome radu, a koji imaju rodni značaj i rodno obilježje, obuhvataju na jednak način muški i ženski rod bez obzira na to da li se navode u muškome ili ženskome rodu.

Komplimenti za izgled

U turskome jeziku najčešći predmet komplimentiranja jesu sagovornikov izgled, postignuća, ličnost, imovina i priroda odnosa govornika i sagovornika.⁴ Kada se govori o komplimentima koji se odnose na izgled, u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* bilježi se komplimentiranje sagovornikove odjeće, komplimentiranje izgleda i zdravlja djece sagovornika te komplimentiranje fizičkih osobina sagovornika.

- (1) “Çok yakıştı sana bu 1019,” dedi Korkut.
 “Evet, maşallah, yeni cekete de hiç gerek yok,” dedi Mustafa Amca. (KBT: 58) /
 “Baş ti lijepo stoji, 1019”, rekao je Korkut.
 “Jest, maşallah, ne treba ti novi sako”, obradovao se amidža Mustafa. (ČMMG: 68)
- (2) Sonra ben gene Fevziye’den yana dönünce, Fatma “Teyzeciğim mor elbisen çok güzel!” deyince ağlayacağım sandım. (KBT: 406) / Kada sam se poslije opet okrenula Fevziji i kada mi je Fatma rekla “Tetkice, predivna ti je ta ljubičasta haljina!”, mislila sam da ću zaplakati. (ČMMG: 485)

U primjerima (1) i (2) pažnja koja je usmjerena prema sagovorniku iskazuje se komplimentiranjem izgleda posredstvom komplimentiranja

⁴Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 364.

odjeće. U primjeru (1) otac Mustafa i rođak Korkut ubjeđuju Mevluda kako mu dobro pristaje stari školski sako koji je Korkut nosio dok je išao u školu, a pažnja je usmjerena prema sagovorniku kako bi se izbjegla kupovina novoga sakoa, što bi prouzrokovalo dodatne materijalne troškove u vrlo teškoj situaciji u kojoj se Mustafa nalazio nakon što se preselio u Istanbul. U ovome se primjeru u originalnome tekstu kompliment za izgled iskazuje upotrebom glagola *yakışmak*, koji ima značenje *pristajati*, dok se u prijevodu na bosanski jezik kompliment za izgled izražava sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *ti + vrednujući prilog + glagol stoji / pristaje*.⁵ U primjeru (2) Fatma komplimentira izgled tetke Samihe tako što joj upućuje kompliment za haljinu koju je nosila na Fevzijinoj svadbi. Kompliment za izgled iskazuje se imenskom rečenicom u kojoj leksema *güzel (lijep)* ima funkciju predikata, dok se u subjekatskoj sintagmi koristi prisvojni sufiks drugoga lica jednine, kojim se naglašava bliskost i naklonost prisutna u odnosu sagovornika.⁶ Pored toga, kao uvod za kompliment koristi se etiketa za oslovljavanje *teyzeciğim (tetkice)*, kojom se, također, potcrtava bliskost koja je prisutna u odnosu sagovornika. Primjećuje se kako se u prijevodu na bosanski jezik koristi “etički dativ, tj. ‘dativ odmila’, ‘osjećajni dativ’, ‘dativ nježnosti’ koji ‘znači živi interes koji se pokazuje prema izraženoj radnji’”.⁷

- (3) Mustafa Efendi, bu güzel çocuk kim böyle, yoksa senin oğlun mu, maşallah. (KBT: 65) / Mustafa-aga, ko ti je ovaj lijepi dječak, nije valjda tvoj sin, maşallah. (ČMMG: 75)
- (4) Pilav arabasının camında Fatma'nın buhardan yumuşayan fotoğraflarını görüp “Maşallah ne güzel bebek,” diyen müşterilerin bazılarından çocuğun kız olduğunu saklıyordu. (KBT: 204) / Od nekih mušterija koje bi, vidjevši Fatminu fotografiju na staklu

⁵ Sabina Bakšić, *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012, 32.

⁶ Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 357.

⁷ S. Bakšić, *Strategije*, 31. cit. prema Rikard, Simeon (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 210.

kolica smežuranu od pare, govorele “Maşallah, kako lijepa beba”, skrivao da je dijete žensko. (ČMMG: 238–239)

- (5) Maşallah senin kızlar her ay gözle görülür hızla büyüyorlar. (KBT: 331) / Maşallah, tvoje kćerke svaki mjesec rastu tako brzo da se to golim okom može vidjeti. (ČMMG: 393–394)

U primjerima (3), (4) i (5) pažnja prema sagovorniku izražava se komplimentiranjem izgleda i zdravlja djece sagovornika. U primjeru (3) kompliment za izgled djeteta izražava se upitnom rečenicom. U primjeru (4) kompliment za izgled i zdravlje djeteta iskazuju se upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)* u pridjevskoj funkciji. Kada se u ovakvim kontekstualnim situacijama upitna zamjenica *ne (šta)* upotrebljava u pridjevskoj funkciji, ona preuzima funkciju kvalitativne usklične zamjenice koja nosi značenje *kakav, kako*.⁸ U primjeru (5) kompliment za izgled i zdravlje djece iskazuje se ukazivanjem na činjenicu kako se djeca brzo i zdravo razvijaju. Uočava se da se u svim primjerima i u originalnome tekstu i u prijevodu na bosanski jezik koristi čestica *maşallah (maşallah)*, koja se, zapravo, upotrebljava u svim vrstama komplimenata, ali se ipak najčešće koristi u okviru komplimenata za izgled i zdravlje djece.⁹

- (6) Eve gelir gelmez çekip mutfağa götürdüm, Korkut ile Süleyman görmeden yanağından öptüm, “Maşallah sırık gibi olmuşsun, ama utanma boyundan, dik dur bakayım,” dedim. (KBT: 108) / Čim je došao kod nas, odvukla sam ga u kuhinju, poljubila u obraze da ne vide Korkut i Sulejman, “Maşallah, posto si prava momčina, ne stidi se svog stasa, hajd’ ispravi se”, rekla sam mu. (ČMMG: 126)
- (7) “Canım,” dedi Rayiha’ya. “Bir tanem, çok tatlısın...” (KBT: 185) / “Dušo, jedina moja, tako si slatka...”, obraćao se Rajihi. (ČMMG: 216)
- (8) Bazı evlerde Mevlut’un salladığı zilin çınlayışından aşağıdakinin Hızır olduğuna hemen karar verilir, teyzeler, amcalar, bir kat

⁸ Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, 153.

⁹ Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 379; S. Bakšić, *Strategije*, 27.

yukarıdan, Mevlut'un gözlerinin içine bakarak, "Hızır Efendi, nasılsın, maşallah çok iyi gözüküyorsun," diye sohbet açar, Mevlut da hiç bozmaz, "Hamdolsun, köyden düğünden geldik... Bu Ramazan çok bereketli," gibi sevicecek cevaplar verir, hemen arkasından bir an suçluluk duyardı. (KBT: 188) / U nekim kućama bi odmah prepoznali Hidra po zvuku zvona pa bi sredovječni ljudi i žene s gornjeg sprata započinjali razgovor gledajući u Mevluda: "Kako si nam, Hidre? Maşallah, dobro mi izgledaš," a Mevlud bi, ne odajući se, odgovarao onako kako su očekivali: "Hvala Bogu dobro, vratili smo se sa svadbe na selu... Ovaj je ramazan berićetan", a onda bi ga svladao osjećaj krivice. (ČMMG: 219)

- (9) İkide bir gelinini öpüp elini, kolunu, hatta bir keresinde de kulağını tutup, Mevlut'a gösterip "Ne güzel, değil mi?" dedi. (KBT: 192) / Svaki čas ljubila je snahu, hvatala je za ruke, nadlaktice, uši i pokazivala Mevludu govoreći: "Vidi kako je lijepa!" (ČMMG: 224)
- (10) Bütün düğün boyunca hiç hata yapmadığım gibi, doğrudan "Vah yavrum, ne kadar güzel kızsın, yazık olmuş sana!" diyen ya da böyle bir laf sokuşturamadığı için bakışlarıyla "Bu kadar güzelsin de niye fakir bir garsonla evleniyorsun, hiç anlamadık!" diye soran yorgun, çirkin ve kıskanç kadınların tacizine boyun eğmedim. (KBT: 233–234) / Nisam dozvolila da me pogode ničim izazvana podbadanja umornih, ružnih i ljubomornih žena koje su govorele "Avaj, dijete moje, kako si samo lijepa djevojka, šteta za tebe!" ili su svojim pogledima, jer im nisam dozvolila da započinu priču, pitale "Ti tako lijepa, što se udaješ za konobara, nikako nam nije jasno!" (ČMMG: 275)
- (11) Bazan pirincin taşını ayıklayan elime hayranlıkla bakar, "Rayiha, çocuk gibi ellerin var, tek bir kırışığı yok maşallah. Hem de ne hızlı hareket ediyorlar, güvercin kanatları gibi..." derdi. "Sen el işi yapsan, inan bugün benden de, melek kocandan da daha çok kazanırsın. Bizimki zaten, bu el işinden onun polislik maaşından daha çok kazandığım için bana o kadar içerliyor..." (KBT: 255–256) / Ponekad bi ushićeno gledala u moju ruku koja je prebirala rižu i govorela: "Rajiha, imaš ruke kao dijete, bez ijedne bore, ma-

şallah. I još kako se brzo kreću, kao golubija krila. Kad bi se bavila ručnim radom, vjeruj mi, danas bi zarađivala više i od mene i onog svog muža meleka. Moj se ionako na mene toliko ljuti zato što sa svojim ručnim radom imam veću zaradu od njegove policijske plate...” (ČMMG: 303)

- (12) Hem kızlarımı öpüyor, hem de arada bir “Aman ne biçim eli varmış, bu ne beniymiş!” diyor, ben de her seferinde merak edip Fevziye’nin eline ve Fatma’nın boynundaki bene bakıyordum. (KBT: 268) / Dok je ljubila moje kćerke, svaki čas bi rekla: “O Bože, kakve ruke ima, kakav je ovo ben”, pa sam i ja svaki put radoznalo zagledala Fevzijinu ruku i ben na Fatminom vratu. (ČMMG: 317)

U primjerima (6), (7), (8), (9), (10), (11) i (12) pažnja prema sagovorniku realizira se komplimentiranjem fizičkih osobina sagovornika. U primjerima (6) i (12) upućuju se komplimenti za zdravlje i izgled djece, ali se komplimenti iskazuju direktno djeci za razliku od primjera (3), (4) i (5) u kojima se komplimenti za zdravlje i izgled djece upućuju njihovim roditeljima. U primjeru (6) kompliment za izgled izražava se postpozicijskom sintagmom *sırık gibi*, koja u doslovnome prijevodu ima značenje *kao motka, poput pritke*. Primjećuje se kako je ovdje riječ o nekonvencionalnome, odnosno originalnome komplimentu za izgled, koji izlazi iz okvira ustaljenih fraza i formula kojima se komplimentira izgled sagovornika. Originalni komplimenti potcrtavaju i intenziviraju bliskost i solidarnost bez obzira na to što zahtijevaju veću saradnju i učešće sagovornika.¹⁰ Može se vidjeti kako se navedeni originalni kompliment za izgled ne prevodi doslovno na bosanski jezik, prvenstveno zato što bi se doslovnim prijevodom aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost. Kada se govori o komplimentu za izgled koji se navodi u primjeru (6), treba spomenuti i činjenicu da se koristi pomoćni glagol *olmak* (*biti / postati*), koji se navodi u neodređenome perfektu na *-miş*. U ovakvim kontekstualnim situacijama upotrebom perfekta na *-miş* aktivira se značenje rezultativnosti jer se “komplimenti u turskom jeziku vrlo često realiziraju pomoću perfekta na

¹⁰ Ş. Ruhi, G. Doğan, “Relevance”, 358; S. Bakšić, *Strategije*, 32.

-*mlş*, koji ovdje označava rezultativnost, a ne neuključenost govornika u radnju o kojoj govori”.¹¹ U primjeru (12) kompliment za izgled izražava se upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)* u pridjevskoj funkciji, a već je navedena konstatacija da u takvim kontekstualnim situacijama upitna zamjenica *ne (šta)* ima funkciju kvalitativne usklične zamjenice koja nosi značenje *kakav, kako* [v. (4)]. Može se primijetiti da se i u primjerima (9) i (10) komplimenti za izgled iskazuju upotrebom upitne zamjenica *ne (šta)* u pridjevskoj funkciji. U primjeru (7) kompliment za izgled realizira se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *sen / ti si + pozitivan pridjev*.¹² U primjeru (8) kompliment za lijep izgled realizira se upotrebom glagola *gözükmek*, koji ima značenje *nazirati se, primjećivati se, izgledati*.¹³ U primjeru (11) kompliment za lijep izgled izražava se poređenjem dijelova tijela odrasle osobe s dijelovima tijela djeteta. U ovome primjeru kompliment za lijep izgled predstavlja svojevrstan uvod komplimentu za postignuća koji se iskazuje u nastavku obraćanja.

Komplimenti za postignuća

Komplimenti za postignuća najčešće se odnose na općenita postignuća i na postignuća u vezi sa sposobnostima u okviru domaćinstva kao što je, naprimjer, sposobnost u pripremanju hrane. Takvi se komplimenti evidentiraju i u konverzacijskim situacijama u romanu koji je predmet analize.

- (13) “Maşallah çorba çok güzel olmuş, eline sağlık!” derdi babası her seferinde. “Acaba seni bir ahçıya çırak mı versek?” (KBT: 53) / Svaki put otac bi govorio: “Maşallah, baş ti je dobra supa, svaka çast! Možda bi te trebalo dati na zanat kod kuhara?” (ÇMMG: 62)
- (14) Arada bir, bir müşteri sırf iyi kalpli olduğu için, “Pilavcı maşallah tadı damadığımda kaldı,” derse Mevlut öylesine mutlu

¹¹ S. Bakšić, H. Bulić, *Pragmatika*, 262.

¹² S. Bakšić, *Strategije*, 30.

¹³ Marija Đinđić, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, 578.

olurdu ki, Rayiha kadar kendinden de saklamaya çalıştığı şeyi, aslında pilavcılıktan hiç para kazanamadığı gerçeğini birkaç gün sorgulamayı unutturdu. (KBT: 200) / Ponekad bi neki kupac, samo zato što je bio dobra srca, rekao: “Maşallah, baş ti je ukusno.” Mevlud bi tada bio tako sretan da bi zaboravio provjeriti da li uspijeva išta zaraditi od prodaje riže što je inače pokušavao skriti koliko od sebe samoga toliko i od Rajihe. (ČMMG: 233)

- (15) Her zaman gülümser, arkadaşlarının başarılarını takdir etmekten zevk alır, “Nar gibi kızarttın tostu yahu, aferin” ya da “Maşallah ktır ktır oldu döner” derdi içtenlikle. (KBT: 290) / Uvijek im se smiješio i uživao dok bi hvalio njihove uspjehe. Iskreno bi im govorio: “Odlično si ispekao tost, svaka čast!”, ili: “Maşallah, doner je ispao hrskav.” (ČMMG: 345)

- (16) “Elinize sağlık, çok nefis hakikaten bozanız,” dedim, önüme koydukları bardaktan tadarak. “Biraz da arkadaşlara götüreyim.” (KBT: 326) / “Ruke vam se pozlatile, boza vam je stvarno ukusna”, rekao sam probavši bozu iz čaše koju su stavili ispred mene. “Da malo odnesem i prijateljima.” (ČMMG: 387)

U primjerima (13), (14), (15) i (16) interes i pažnja usmjereni prema sagovorniku realiziraju se komplimentiranjem postignuća u pripremanju hrane. U primjerima (13) i (16) komplimenti za postignuća u pripremanju hrane iskazuju se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *X + pozitivnan pridjev*, s tim što u primjeru (16) dolazi do inverzije u okviru koje subjekt i predikat mijenjaju poziciju u rečeničnome ustroju. U oba ova primjera upotrebljava se fraza *elin(iz)e sağlık (ruke ti / vam se pozlatile)*, kojom se ukazuje na činjenicu da je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom, odnosno sa čovjekovim kognitivnim sposobnostima i domenama znanja.¹⁴ Ljudi posjeduju konvencionalno

¹⁴ Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, 1987, 2; Renata Geld, “Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi”, *Suvremena lingvistika*, 62/2, Zagreb, 2006, 185; Nina Tuđman Vuković, “Značenje u kognitivnoj lingvistici”, *Suvremena lingvistika*, 35/67, Zagreb, 2009, 133; Mateusz-Milan Sta-

znanje o rukama kao instrumentima kojima se realizira aktivnost pripremanja hrane. Stoga se u okviru komplimenata za postignuća u pripremanju hrane upotrebljava fraza u kojoj se kao sastavnica pojavljuje leksema kojom se označava dio tijela kojim se realizira aktivnost pripremanja hrane. Primjećuje se da se u prijevodu primjera (16) koristi fraza *ruke vam se pozlatile*, koja je značenjski bliska turskoj frazi *elin(iz)e saĝlık*, dok se navedena fraza ne upotrebljava u prijevodu primjera (13). Fraza *elin(iz)e saĝlık* ustaljena je u svakodnevnoj upotrebi turskoga jezika, dok je fraza *ruke ti / vam se pozlatile* znatno manje zastupljena u svakodnevnoj upotrebi bosanskoga jezika jer nosi sa sobom izvjesnu stilsku markiranost.¹⁵ Stoga se u prijevodu primjera (13) ne koristi ta fraza, prvenstveno zato što bi se njenom upotrebom aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost u odnosu na originalni tekst.

U primjeru (14) kompliment za postignuća u pripremanju hrane izražava se frazemom *tadı damaĝında kalmak* (dosl. *ostajati / ostati okus na njegovom nepcu*), koji se povezuje s konceptom oduševljenja okusom ili nekim drugim zadovoljstvom.¹⁶ U primjeru (15) uočava se da se uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*) upotrebljava u okviru komplimenata za postignuća u pripremanju hrane. U turskome jeziku taj uzvik može upućivati starija osoba mlađoj ili pak osoba koja je u nadređenome socijalnom i društvenom položaju u odnosu na sagovornika.¹⁷ U primjeru (15) Mevlud upućuje komplimente za postignuća radnicima u restoranu u kojem on obavlja funkciju upravnika. Dakle, Mevlud upućuje komplimente za postignuća kolegama koji su u podređenome statusu u odnosu na njega, zbog čega i može koristiti uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*).

(17) Maşallah çok güzel, iyi bir müezzin gibi sesin var. / (KBT: 33) / Maşallah, imaş lijep glas ko mujezin. (ČMMG: 38)

nojević, *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Biblioteka Srednje Europe, Zagreb, 2013, 19–20.

¹⁵ S. Bakšić, *Strategije*, 36.

¹⁶ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, Beşinci Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1989, 1063.

¹⁷ S. Bakšić, *Strategije*, 34.

- (18) Maşallah, kafası hesaba, matematiğe çok yatıyor. (KBT: 48) / Maşallah, dobro se razumije u račun i matematiku. (ČMMG: 55)
- (19) Aferin 1019, işte orta diploman! (KBT: 86) / Bravo, 1019. Evo ti diploma male mature! (ČMMG: 100)
- (20) Cami maşallah ne güzel olmuş. (KBT: 96) / Maşallah, džamija je baš lijepo ispala. (ČMMG: 112)
- (21) Rayiha mektuplarını heyecanla okuyor. Nasıl öğrendin sen böyle güzel mektup yazmayı? (KBT: 165) / Rajiha nestrljivo očekuje tvoja pisma. Gdje si ih samo naučio tako lijepo pisati? (ČMMG: 192)
- (22) Tebrik ederim yenge, kocanı doğru seçmişsin. (KBT: 183) / Čestitam, snaho, dobro si odabrala muža. (ČMMG: 214)
- (23) Maşallah Süleymancığım, ağbinle sizin işleriniz çok iyi gidiyor da bizler bir türlü köşeyi dönemiyoruz. / (KBT: 215) / Maşallah, moj Sulejmane, tvom bratu i tebi poslovi dobro idu dok mi jedva sastavljamo kraj s krajem. (ČMMG: 252)
- (24) “Aferin, aferin Samiha!” derdi beni teşvik etmek için Nalan Hanım. (KBT: 235) / Gospođa Nalan bi govorila: “Svaka čast! Bravo, Samiha!” i tako me bodrila. (ČMMG: 277)
- (25) Bazan bir şey unuttuğu bahanesiyle eve sessizce geri döner, benim hamaratlıkla toz almaya devam ettiğimi görünce sevinir, “Aferin, Allah razı olsun!” derdi. (KBT: 235) / Ponekad bi se nečujno vraćala kući pod izgovorom da je nešto zaboravila i obradovala bi se kad bi vidjela da ja i dalje vrijedno čistim prašinu. “Svaka čast! Bog ti dao!”, govorila bi. (ČMMG: 277)
- (26) Bazan pirincin taşını ayıklayan elime hayranlıkla bakar, “Rayiha, çocuk gibi ellerin var, tek bir kırıışığı yok maşallah. Hem de ne hızlı hareket ediyorlar, güvercin kanatları gibi...” derdi. “Sen el işi yapsan, inan bugün benden de, melek kocandan da daha çok kazanırsın. Bizimki zaten, bu el işinden onun polislik maaşından daha çok kazandığım için bana o kadar içerliyor...” (KBT: 255–256) / Ponekad bi ushićeno gledala u moju ruku koja je prebiralala rižu i govorila: “Rajiha, imaš ruke kao dijete, bez ijedne bore, maşallah. I još kako se brzo kreću, kao golubija krila. Kad bi se ba-

vila ručnim radom, vjeruj mi, danas bi zarađivala više i od mene i onog svog muža meleka. Moj se ionako na mene toliko ljuti zato što sa svojim ručnim radom imam veću zaradu od njegove policijske plate...” (ČMMG: 303)

U primjerima od (17) do (26) pažnja prema sagovorniku ispoljava se komplimentiranjem općenitih postignuća. U primjeru (17) mušterija upućuje kompliment Mevludu, odnosno prodavaču boze hvaleći njegov glas. U okviru tog komplimenta glas prodavača boze uspoređuje se s glasom mujezina koji poziva ljude na dnevne molitve. Ovaj kompliment ukazuje na povezanost društvene zajednice s tradicionalnim i vjerskim vrijednostima. U primjeru (18) upućuje se kompliment za postignuće koje se realizira mozgom, a taj se kompliment iskazuje somatskim frazemom *kafası yatmak* (dosl. *ležati / leći njegova glava na nešto*), koji se povezuje s konceptom kompetentnosti i dobroga razumijevanja u nešto. U ovome se primjeru još jednom potvrđuje konstatacija kako je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom jer se kompliment za postignuće koje se realizira mozgom izražava somatskim frazemom u kojem se leksema *kafa* (*glava*) pojavljuje kao somatska sastavnica, a ljudi posjeduju konvencionalno znanje o glavi kao dijelu tijela u kojem je smješten mozak, odnosno organ pomoću kojega se realiziraju sve mentalne sposobnosti i koji upravlja svim čovjekovim radnjama. U primjerima (19), (24) i (25) u okviru komplimenata za postignuća koristi se uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*), a već je navedena konstatacija kako je upotreba navedenoga uzvika povezana sa statusom govornika [v. (15)]. U primjeru (19) direktor škole upućuje kompliment Mevludu za završetak škole, dok u primjerima (24) i (25) gospođa Nalan iskazuje komplimente za postignuća svojoj kućnoj pomoćnici Samihi, čime se potvrđuje konstatacija da uzvik *aferin* (*bravo, svaka čast, aferim*) mogu upotrebljavati osobe koje su u nadređenome socijalnom i društvenom statusu u odnosu na sagovornika. U primjeru (20) upućuje se kompliment Hadži Hamidu Vuralu za postignuće koje je ostvario sagrađivši džamiju, a taj se kompliment ispoljava upotrebom upitne zamjenice *ne* (*šta*) u pridjevskoj funkciji. Primjećuje se kako se u ovome primjeru upotrebljava i pomoćni glagol *olmak* (*biti /*

postati) u neodređenome perfektu na *-mİş*, a već je navedena konstatacija da se u takvim kontekstualnim situacijama neodređenim perfektom na *-mİş* ne označava neuključenost govornika u radnju o kojoj se govori, već se ukazuje na rezultativnost [v. (6)]. U primjeru (21) Sulejman upućuje Mevludu kompliment za postignuća u pisanju ljubavnih pisama, a kompliment se iskazuje upitnom rečenicom koja se kreira upitnim prilogom *nasıl (kako)*. U primjeru (22) Ferhat izražava Rajihi kompliment za postignuće u izboru svoga životnog saputnika. Rajiha se udaje za njegovoga najboljeg prijatelja Mevluda, a u ovome se primjeru kompliment za postignuće ispoljava kompozitnim glagolom *tebrik etmek*, koji ima značenje *čestitati*.¹⁸ U primjeru (23) Mevlud upućuje rođaku Sulejmanu kompliment za postignuća ostvarena u poslovnoj karijeri. Uočava se kako se kompliment za postignuća iskazuje ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima strukturu *X + prilog iyi (dobar) + glagol gitmek (ići, odvijati se)*. U primjeru (26) primjećuje se da se najprije iskazuje kompliment za izgled, koji predstavlja svojevrstan uvod u kompliment za postignuća i sposobnosti. U ovome se primjeru Rajihine ruke uspoređuju s krilima goluba, što ukazuje na činjenicu da se u okviru komplimenta za postignuća iščitava konceptualna metafora DIO LJUDSKOGA TIJELA DIO JE ŽIVOTINJSKOGA TIJELA.

Komplimenti za ličnost

Kada je u pitanju komplimentiranje sagovornikove ličnosti, najčešći predmet takvih komplimenata jeste briga za sagovornika. Takvi se komplimenti bilježe i u primjerima zabilježenim u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık*.

- (27) Hamit, sen çok akıllısın, köyüne dönme, yazık sana. İstanbul'a gel, sana iş bulayım. (KBT: 95) / Hamide, ti si pametan, şeta je da se vraćaš na selo. Dođi u İstanbul, naći ćemo ti posla. (ČMMG: 110)
- (28) (...) aman ne akıllısın... (KBT: 108) / Ah, kako si pametan. (ČMMG: 126)

¹⁸M. Đinđić, *Yeni*, 1299.

- (29) Sen ne akıllısın Rayiha. (KBT: 125) / Kako si ti pametna, Rajiha. (ČMMG: 146)
- (30) Maşallah sen de demek bir bayrak gibisin Mevlut. (KBT: 224) / Znači, Mevlude, ti si, maşallah, ko neki predvodnik. (ČMMG: 262)
- (31) Helal olsun, şerefli ve hatta milli bir iş yapıyorsunuz. (KBT: 315) / Svaka čast, radite častan posao od nacionalnog značaja! (ČMMG: 374)
- (32) Çok büyük bir iş yapıyorsunuz. (KBT: 315) / Radiš veliku stvar! (ČMMG: 375)

U primjerima (27), (28), (29), (30), (31) i (32) pažnja usmjerena prema sagovorniku ispoljava se komplimentiranjem ličnosti sagovornika. U primjeru (27) kompliment za ličnost izražava se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima formu *sen / ti si + pozitivan pridjev*. U primjerima (28) i (29) komplimenti za ličnost iskazuju se upotrebom upitne zamjenice *ne (šta)*, koja se u ovakvim kontekstualnim situacijama upotrebljava u pridjevskoj funkciji preuzimajući ulogu kvalitativne usklične zamjenice koja ima značenje *kakav, kako* [v. (4), (9), (10), (12) i (20)]. U primjerima (30), (31) i (32) upućuju se komplimenti za ličnost prodavaču boze Mevludu, a u okviru komplimenata hvali se dosljednost u očuvanju jednoga tradicionalnog zanimanja. U primjeru (30) u okviru komplimenta za ličnost koristi se čestica *maşallah (maşallah)*, za koju je već navedena konstatacija da se upotrebljava u svim vrstama komplimenata [v. (3), (4) i (5)]. S druge strane, u primjeru (31) u okviru komplimenta za ličnost koristi se izraz *helal olsun*, koji ima značenje *svaka čast, neka ti je sa srećom*.¹⁹

Komplimenti koji se tiču odnosa između sagovornika

U romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* evidentira se upotreba i komplimenata kojima se potcrtava odnos između govornika i sagovornika.

¹⁹ M. Đinđić, *Yeni*, 628.

- (33) Oo Mustafa Efendi, gözümüz yollarda kaldı, dönemedin sen bu yaz köyden. (KBT: 65) / Ej, Mustafa-aga, dugo te nema, jesi l' cijelo ljeto bio na selu? (ČMMG: 75)
- (34) Aman iyi ki geldin, birlikte oturalım, birazdan sızıp uyur bizimki. (KBT: 256) / Bože, divno je što si došla da sjedimo zajedno, onaj će se moj uskoro omamiti i zaspati. (ČMMG: 304)
- (35) Bozacı, iyi ki geldin yukarı. (KBT: 466) / Bozadžijo, dobro je da si došao gore. (ČMMG: 559)

U primjerima (33), (34) i (35) pažnja usmjerena prema sagovorniku realizira se upućivanjem komplimenata koji su u vezi s odnosom između govornika i sagovornika. U primjeru (33) takav se kompliment izražava somatskim frazemom *gözü yollarda kalmak* (dosl. *ostajati / ostati njegove oči na putu*), koji se povezuje s konceptom nestrpljivoga čekanja i koji nosi značenje *nestrpljivo čekati, iščekivati*. I u ovome se primjeru potvrđuje konstatacija da je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom, prvenstveno zato što je značenje frazema *gözü yollarda kalmak* (*nestrpljivo čekati*) zasnovano na konvencionalnome znanju da ljudi uvijek gledaju i pogledaju u pravcu odakle bi trebala doći osoba koju iščekuju.²⁰ U primjerima (34) i (35) kompliment koji se tiče odnosa između sagovornika iskazuje se ustaljenom sintaksičkom konstrukcijom koja ima formu *iyi ki geldin* (*dobro je / lijepo je što si došao*). U ovim se primjerima komplimenti upotrebljavaju kao svojevrsna dobrodošlica kojom se ukazuje sagovorniku da se smatra članom iste grupe i kojom mu se signalizira da nije ugrozio *negativan obraz* govornika, što mu olakšava dolazak.²¹

Komplimenti za imovinu

Pažnja prema sagovorniku može se iskazivati i komplimentiranjem njegove imovine. Takvi se primjeri bilježe i u romanu koji je predmet ove analize.

²⁰ Mirza Bašić, *Somatski frazemi u turskome i ekvivalenti u bosanskom jeziku: kognitivno-lingvistička analiza* (neobjavljena doktorska disertacija), Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2019, 193.

²¹ S. Bakšić, *Strategije*, 21.

- (36) Ooo maşallah şuna bak. Sen paranı eve, hana, hamama değil, kol saatine yatırıyormuşsun Beyşehirli kardeşim. Şimdi anlaşıldı. (KBT: 40) / Ohoo, maşallah, vid' ovo. Nisi ti ulago pare u kuće, hanove, hamame nego u sat. Tako, brate iz Bejšehira, sad je meni jasno. (ČMMG: 46)
- (37) “Çok güzel bir evimiz var,” dedim. “Ama biraz havalandırmak lazım.” (KBT: 177) / Rekoh: “Imamo divan stan. Ali ga treba malo prozračiti.” (ČMMG: 207)

U primjerima (36) i (37) pažnja prema sagovorniku ispoljava se komplimentiranjem imovine koju on posjeduje. U primjeru (36) kompliment za imovinu Mevludu upućuju lopovi koji će ga opljačkati nakon toga. U primjeru (37) Rajiha upućuje Mevludu kompliment za skromni stan u koji ju je doveo nakon što ju je ukrao od njene porodice. Može se primijetiti da se u okviru komplimenta za imovinu upotrebljava prisvojni sufiks za prvo lice množine kojim se potcrtava sagovorniku pripadnost istoj grupi.

Zaključak

U radu je analizirana pragmatička uloga komplimenata u konverzacijskim situacijama zabilježenim u romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* autora Orhana Pamuka. Analiza navedenih konverzacijskih situacija ukazala je na činjenicu da se komplimenti upotrebljavaju kao komunikativni resurs kojim se iskazuje pažnja, briga i pretjerani interes za sagovornika, čime se smanjuje distanca među sagovornicima i komunikacija čini lakšom i ugodnijom. U romanu koji je bio predmet analize evidentirano je komplimentiranje sagovornikovoga izgleda, postignuća, ličnosti, imovine i prirode odnosa između govornika i sagovornika. Analiza je pokazala da se sagovornikov izgled komplimentira posredstvom komplimentiranja odjeće, fizičkih osobina sagovornika te zdravlja njegove djece. Kada se govori o komplimentiranju postignuća, u romanu su zabilježene konverzacijske situacije u kojima se komplimentiraju općenita postignuća i postignuća u pripremanju hrane. U analizi se moglo primijetiti da se komplimenti izražavaju ustaljenim

sintaksičkim konstrukcijama u okviru kojih se koriste ustaljeni izrazi i čestice kao, naprimjer, izraz *iyi ki geldin* (*dobro je / lijepo je što si došao*) ili čestica *maşallah* (*maşallah*). Isto tako, vidjelo se da se komplimenti mogu iskazivati nekonvencionalnim i originalnim iskazima, a posebno treba naglasiti činjenicu da se nekonvencionalni i originalni komplimenti nisu prevodili doslovno na bosanski jezik jer bi se doslovnim prevođenjem takvih komplimenata aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost u odnosu na originalni tekst. I na kraju, analizirane konverzacijske situacije pokazale su da se komplimenti mogu izražavati i somatskim frazemima u kojima funkciju somatskih sastavnica preuzimaju lekseme kojima se označavaju dijelovi tijela povezani s osobinama i postignućima koja se komplimentiraju. Takvi su komplimenti ukazali na činjenicu da je jezik povezan sa čovjekovim konceptualnim sustavom, odnosno s njegovim kognitivnim sposobnostima i domenama znanja.

Izvori

ČMMG – Pamuk, Orhan, *Čudne misli u mojoj glavi* (s turskoga prevele Sabina Bakšić i Alena Čatović), Buybook, Sarajevo, 2015.

KBT – Pamuk, Orhan, *Kafamda Bir Tuhaflık*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Literatura

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, Beşinci Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1989.

Bakšić, Sabina, *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012.

Bakšić, Sabina, Bulić, Halid, *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo, 2019.

Bašić, Mirza, *Somatski frazemi u turskome i ekvivalenti u bosanskom jeziku: kognitivnolingvistička analiza* (neobjavljena doktorska disertacija), Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2019.

Brown, Penelope, Levinson, Stephen C., *Politeness: Some universals in language usage*, 2. izdanje, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

- Bulić, Halid, *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2018.
- Čaušević, Ekrem, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
- Đindić, Marija, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Geld, Renata, "Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi", *Suvremena lingvistika*, 62/2, Zagreb, 2006, 183–211.
- Langacker, Ronald W., *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, 1987.
- Ruhi, Şükriye, Doğan, Gürkan, "Relevance theory and compliments as phatic communication: The case of Turkish", u: *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*, ur. Arın Bayraktaroğlu, Maria Sifianou, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2001, 341–390.
- Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Stanojević, Mateusz-Milan, *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Biblioteka Srednje Europe, Zagreb, 2013.
- Tuđman Vuković, Nina, "Značenje u kognitivnoj lingvistici", *Suvremena lingvistika*, 35/67, Zagreb, 2009., 125–150.

Pragmatic role of compliments in Orhan Pamuk's novel Kafamda Bir Tuhaflık

Summary

In certain conversational situations, compliments function as pragmatic signals that reduce distance between interlocutors making the communication easier and more pleasant. The main characteristic of such compliments is exaggerating the interest in the interlocutor. Therefore, these compliments can be observed within the strategy of positive politeness. This paper analyzes the pragmatic role of compliments in conversational situations recorded in the novel *Kafamda Bir*

Tuhaflık by Orhan Pamuk. In addition, the paper examines the provided translation equivalents in Bosnian language thereby comparing the pragmatic value of compliments in Turkish and Bosnian languages, which are genetically and typologically different languages.

Key words: Turkish language, communication, interest in interlocutors, positive politeness strategy, compliments